

Проф. др ЈОВАН Н. СТРИКОВИЋ

ПАНКАЛИЗАМ ИСТИНЕ КАО SPIRITUS MOVENS СВАКЕ УМЈЕТНОСТИ

Панкализам као философски и психолошки правац којим се љепота ставља у први план у координате нашег трајања, овдје треба схватити као онтолошку датост, космогонијску, управо онај вид љепоте коју нам сугерише један древни мудрац. Кад је у његовом присуству неки млађи човек "сиктао" изговарајући ружне ријечи, он га је упозорио да не посеже за прљавим мачем који је смјештен у златне корице. Опомена је остала, а за неке је отишла у етар.

Ниједна, чак ни пјесничка машта, ни она највећих маштара, не може захватити тоталитет свијета и живота у њему. Заиста нема ништа чудније ни фантастичније од стварности а њу описати, сликати или чути значи живјети животом тог предмета или те појаве, артикулисати њен говор, глас, боју или звук преко онога што се у психологији или психоанализи зове синестезија, а то значи гледати а чути, чути очима а видјети ушима. Нијемост сваког језика, па наравно и нашег, да искаже истину о којој је у наслову ријеч, дакле, о љепоти истине, намеће нам потребу апстрактног мишљења наспрам конкретног које је преовлађујући начин комуникације. Није ли сва умјетност, у ствари, тежња за мимезисом. Покушај да се преслика природа, њени предмети и појавни облици, и ништа друго, којим мора да се диве и бог и човјек, да се диве том савршенству и љепоти лијепог. Дакле, умјетник свједочи једну објективну стварност. Ако нема лијепог и нема слике стварности у томе, нема ни умјетности. Иако нијесам по образовној вокацији критичар, истине је у мојој причи онолико колико свако појединачно препозна свој језик у мом казивању. Ако имате уши за моја уста, онда је моје казивање о умјетности упослило себе код вас.

Умјетнички творачки принцип је Ерос и кроз њега се отјелотворује љепота која спаја душу и тијело, нудећи нам, бар за кратко, тако жељно прижељкивану бесмртност. Ту жудњу за лијепим као истинитим, јер се само у лијепом препознаје истинито, налазимо код Платона, Ксенофонта, Плотина и многих других. Усхићење лијепим и љепотом је најкраћи пут ка пријатељству. Тога сјаја сјећа се душа и зато жуди за љепотом истине. То усхићење до такве маније пут је од чулне љепоте ка вишој, највишој стварности, ка етичком. Ниче, тај чудни мистични састав или мистична партиципација, у тренутку арс-заноса јаукнуће болом: Осјећам да у мени плеше Бог. "Сад сам лаган, сад летим, сада себе видим под собом, сада у мени плеше Бог". У основној идеји сваке науке и сваке умјетности је трагање за Богом, зато је, ваљда, и Ниче осјетио да у њему плеше Бог. Он који ће Бога убити да би постао Бог, својим фрагментима које је оставио а који су слика његовог мишљења, донијеће такве за себе истине пред којима занијемимо због достојанства и дубине те љепоте: "Читавој досадашњој философији недостајао је умјетник. И то је истина! Естетска страна Ничеовог дјела, зна се, веома је спорна. Спорно је и његово здравље, али не смије бити спорно да о естетској страни сада треба судити језиком духовног сензибилитета, односно, преко философске и евентуално биолошке истине о човјеку. Чујмо Ничеове ријечи о људима, о истини и љепоти те његове истине: "А зашто сам ја", рече Заратустра, "ипак пошао у шуму и у самотност? Није ли то било стога што сам одвише љубио људе. Дотукла ме је љубав према човјеку".

Ако су све ово претпоставке за аутентично умјетничко дјело било којега жанра онда се морамо запитати: чему преовлађујући кич у умјетности која служи кривој свијести у којој је све богаљасто па и умјетност сама. Умјетност мора служити љепоти и онда када је трагичност неминовна а она је неминовна јер је људска, зато што тужно оплемењује и употпуњује празнину коју ствара само веселост.

Естетски нагон и мит који га покреће, а они су оба у функцији дијела оног пара небеских сила који нам осигурава овоземаљску животну егзистенцију, пресудни су и у овом малом али значајном сегменту нашег бивствовања. Кажем малом али значајном а нити је мало нити је мало значајно - оно је тачно онолико колико је, колико је уосталом велико све остало, таман толико колико је велики и наш разум и нагон за животом, нагон за самоодржавањем, за одржањем врсте и онолико колико су мали наши такозвани велики имали нагони. Ништа на човјеку и у човјеку и за човјека није сувишно. То није његов одабир - то је његов дио који је добио у вријеме кад се цјелина дијелила - све на равне части. Њега, човјека, нико није питао и нити ће га и даље питати што је то он, човјек, због

своје нарцисоидности и свог слијепог ума и разума, одређивао кроз вјекове. Шта је то мало а шта велико што говори више о његовој немоћи, више него о његовој свјесности о тој немоћи... Нећу говорити о препознатљивом нарцизму до патолошких размјера у понеком умјетничком дјелу, о нарцизму који се може мјерити сада већ легализованим скалама у позитивној науци као валидним показатељима, такозваним детекторима, али ћу казати да она умјетност која не поштује оно што чини spiritus movens њене суштине, да донесе љепоту и истину, нема изгледа да опстане. Дакле, она умјетност, или она "умјетност" која служи другим интересима који су ван љепоте и истине не може опстати, кратког је даха и брзе пролазности, нити се она може примити на калем који се зове душа, јер је још Аристотел казао: "Душа је ипак све". Примјера ради: Умјетници су поред научника покушавали да схвате силе и законитости, љепоту тих сила, да схвате суштину једног чудног нагона под којим се и пред којим се крећу и толико различито понашају људске заједнице и нијесу ни једни ни други могли да проникну у есенцију те, назовимо такве егзистенције, заједнице које иду у различитим правцима без увијек видљивих разлога. Банализовање и поједностављивање тог нагона иза којег почива *миш* којим почиње и завршава се свака наука, па наравно и умјетност, данас као и увијек до данас, присутно је и међу научницима и међу умјетницима. Иво Андрић је једном записао: "Није будала онај који све чита и слуша већ онај који мисли да је истина све оно што је написано или речено". Према томе додирне тачке и умјетности и науке су више него очигледне, можда је то једно те исто, слобода умјетничког је већа, шира, мање одговорна али узимање апсолутне слободе и у умјетности, као уосталом и у животу, поништава и умјетност а и сам живот. Слобода избора је и дар и бреме које убија ако није под етичком и естетичком контролом. Кад умјетност постигне свој врхунац, прелази у науку, а кад науци то успије, она постаје умјетност.

Умјетнички садржаји, као што рекосмо, служе и другим циљевима. То су они појавни облици у којима се фокусирају на енти степен само одређене особености или одређене особине једне појаве а не прате их оне друге. Та намјерна попустљивост контроле у умјетничкој креацији која се држи симетрично узде оне биполарности без које ништа и никад није било, јер је све у дуалитету, у парадоксалности тих односа, те такво једнодимензионално умјетничко дјело не одражава нити може одражавати стварност. Тај назначени или јако осјенчени дио може, додуше, бити понекад занимљив, али се брзо истроши у својој баналности јер му је измакао онај други садржај, онај који учествује у градњи цјелине. Тешко је у перцепцији дуже задржати нешто што нема цјеловитост.

Љубав коју стваралац пројектује према (не)истини говори о његовом односу, односу његове интима према дјеловима те цјелине, ризикујући при том много. Прије свега, ризикује себе, не поштујући слободу умјетничког исказа лимитирану природним током ствари, ризикује да кроз своју емоционалност исказа и своју немогућност да испоштује ту потребу и пројектује своју сопствену патологију која је до тада била присутна у њему у неком ларвираном облику а сада се декомпензовала и декланширала у стање које не може мимоићи оцјену као нешто *sui generis*. Умјетност зато није нимало наивна ствар. У њеној основи је разрешење конфликта, који је презрео за снове али још није постао болест, дакле, умјетник је између *сна и неурозе*.

Умјетничка љепота је овдје заобиђена и она се не види, њу је склонила истина које нема и без које нема љепоте. Њих двије - љепота и истина - иду упоредо, руку под руку, међусобно се амплицирају, али, такође, једна другу поништавају ако се не гаји дух нијансе. Љепота је овдје онај емоционални однос према предмету и појави, онај однос који се препознаје у складу линија и боја, тонова, слика и облика, покрета и ријечи прозодије... оно што чини цјелину, оно што чини *миш*, мит љепоте, естетски мит који ми носимо свако понаособ и кога се *сјећамо* као идеалног облика, а којег нијесмо свјесни јер је запретан у колективно памћење, у оне дубине над којима је К. Г. Јунг наднесен деценијама оставио објашњење за оно што нас ружи и као умјетнике и као гледаоце и слушаоце, дакле, као коауторе у твораству умјетности. Да, баш као коауторе: то су читаоци, слушаоци и гледаоци дјела чија се перцепција види, чује и осјећа и која изазива оне у психоанализи дефинисане садржаје као што су симпатија, емпатија, емоционална зараза, а затим препознаје сарказам, цинизам, малициозност као ниске и најниже постављене духовне скале којима се мјери однос према свему, па и према умјетности. Произилази, дакле, да само онај који се плаши да му се не затамни звјездано небо над собом и категорички императив у себи, може створити оно што свијет тражи, љепоту па била она и ружна, али не ружнија од естетске ружноће која је смјештена у цјелини.

Истинитост ове хипотезе нека потврде оне сјајне химере на катедрали Богородичне цркве у Паризу.

А шта се данас догађа са човјеком и са умјетношћу? И то са филмом? Ко од нас овдје може смоћи интелектуалне и моралне снаге да заједно са својом мајком, ћерком или чак женом одгледа неки, да не кажем било који, филм? Да ли је такав степен агресије испољен на разне начине, афирмација Танатоса, таквог начина живота или је то, пак, пројекција ствараоачеве егзибиције? Недавно сам то упитао једног филмског ствараоца који ми је у тренутку

људске слабости одговорио да је ћерки и жени рекао да нити гледају нити слушају његову причу.

Ружноћа је, ипак, без лијека!

Да закључим: Нама ово може изгледати чудно, можда и смијешно, али се никад не смијмо - јер ће се други смијати и нашем смијеху!

Prof. dr Jovan Striković

NO REMEDY FOR UGLINESS AN ART THAT REPRESENTS DENIAL OF A MAN

Résumé

The natural principle of creativity teaches us that nothing can ever be created as ugly as when created by a man. The trash which is so obviously present today in our art, making it of a poor and inferior quality, is so tasteless and ugly that it humiliates and denies humaneness in a man. Such an ugliness is something you cannot cope with, something that certainly has no remedy at all, something that leaves you hopeless. Freedom of artistic expression, as any other freedom of choice, bears in itself enormous and dangerous risks. Every choice, even that of art, has to be under control of that the most sublimed and most extraordinary principle in a man - a categorical imperative - behave always in such a manner that a man be your final goal and not your means. If all sorts of things are allowed, then, as Dostoevsky used to say, there is no God and a man who is still not ready to, becomes God.

Narcisism that demonstrates itself through aggression and Tanatos, as a prevailing form of expression - ugliness that lacks its opposite as a natural part of a whole - deny naturalness, truthfulness and beauty of a work of art that should be a reflection of reality. By this, both a man and art are denied and annulified.

